

Щедрий вечір (скорочено)

Михайло Стельмах

Розповідь у повісті ведеться від першої особи – хлопчика Михайлика.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Михайлик дуже любив ту пору, коли цвіли і достигали сунички... Хлопець з мамою і батьком жили в бідній хатині, яка займала рівно пів засторонка старої перепалої клуні. Ця клуня дісталася батькові після повернення, коли ділили дідизну. Батько Михайлика – Панас, його брати Іван і Яків, а також братова ділили спадщину по покійному батьку Дем'яну. Хоч бійки-сварки не було, але та злагода, що жила колись у дідовій оселі, далеко відійшла від спадкоємців. Дідова хата дісталася дядькові Івану й дядині Явдосі. Вони того ж дня почали зривати з хати сніпки, а саму хату – пилами розрізали навпіл. З оселі ставало руйновище, а все годяще вивозили возом. Михайлик налякався такого видовища і забився у садок, де довго плакав. Дядько Яків, заможніший, узяв на звіз тільки дідову катрагу. А Михайликовому тату дісталася стара клуня і дванадцять з половиною соток городу.

Мама Михайлика – Ганна Іванівна, плакала, коли їхня сім'я занесла пожитки у клуню, що мала служити хатою. Батько намагався жартувати, а мама хвилювалася, за сина і чоловіка, щоб не змерзли, бо у стінах були діри, а в стелі жили горобці. За себе жінка ніколи не хвилювалася, бо за працею і часу не мала.

Того ж дня до клуні прийшов сусід, дядько Володимир. Досі він, як міг, обминав тата – все боявся, щоб злиденник не звернувся до нього за позичкою. Дядько мав жінку Марійку. Вони тримали у своєму дворі багато тварин, а свиней ніколи не годували, бо вважали, що ті самі мають шукати поживу. Батько Михайлика жартував з такого господарювання, а мама намагалася заспокоїти обох чоловіків, щоб не було суперечки. І от сім'я дізналася, чого прийшов Володимир: він хотів зрізати на їхньому городі грушу, яку садив колись його дід. Ганна не могла дозволити, щоб зрубали живе, зелене дерево. На питання, чому ж Володимир раніше не рубав, він відповів, що мав з дідом Дем'яном оренду: дід мав собі грушки на узвар, а йому за це лагодив вози і не брав платні. Панас запропонував, що посадить Володимиру на його городі грушу, але той сказав, що грушок треба буде ще довго чекати. Суперечка за грушу так і не вирішилася, і дядько Володимир пішов додому.

Михайлик знав, що їхню сім'ю обсіли нестатки. Його батько був поїхав на заробітки в Одесу, і там йому порадили переселитися у Херсонські степи, де ще вистачало орної землі. Мама не хотіла покидати рідний край, а батько уже спланував продати свою десятину за сто карбованців – і в дорогу. Мама зажурилася, а Михайликові наодинці

сказала, що мають тепер три журби, як отой соловей, що звив низенько гніздо. Перша – нема людської хати, друга – земелька стоїть перед торгом, а третя – лежить невідома дорога, мов горе. Мама не могла уявити життя у степу, де не було лісу, який міг прогодувати під час голоду. Михайлику теж було лячно: як же можна обійтись без дерев, без лісу, без підсніжника, без черешень, без криничок, без грибів, суниць?

От і зараз уся їхня хатина пахне суницями, а мама будить сина і відправляє на коні в ліс, щоб надивлявся, бо хто знає, чи більше побачить в чужих краях. Там не почує ні соловейка, ні зозулі, ні одуда, ні деркача, там лиш дрофи живуть, а вони не співають.

Михайлик вискочив на Обмінну і поїхав у ліс, а потім – до якимівської загорожі з надією, що там днює Люба. Хлопець хотів попрощатися з подругою–школяркою.

Люба зустріла його з глечиком з суницями, які цього року дуже зародили. Дівчинка повела Михайлика до борсучої нори, де вивелися малята. Там діти приклали вуха до землі – під нею була нора. Михайлик чув шарудіння і попискування. Люба пожалілася, що дядько Сергій ще минулої осені хотів убити борсука на жир, а її тато не дав. Друзі побачили знайому білочку, зайчика, трясогузку на яйцях (під деревом дівчинка розкинула скло, щоб вуж не дістав пташенят).

Помітивши, що Михайлик сумний, Люба почала розпитувати і дізналася, що його тато хоче переїжджати. Дівчинка просила не їхати. Друзі пішли у курінь, та Михайлику не хотілося їсти суниці, бо було не до них. Жаль стояв у очах і душі. Люба говорила, що найбільше сумуватиме за ним.

Додому хлопець приїхав пізно, тоді і прийшов знову дядько Володимир. Він вже знав, що сім'я збирається переїжджати, тому запропонував продати йому поле. Він уже мав дев'ять десятин і хотів десяту. Батько просив 120 карбованців золотом, дядько давав 60, а після торгів зійшлися на 90. І діло б уже завершилося, якби Михайлик не втрутився і не сказав: "Дядьку Володимире, і нащо так торгуватись, коли ви гроші мірками міряєте?" Дядько сторопів, розгубився, вирячився і почав наливатися буряковим соком. Мати вискочила з хати, а батько почав заспокоювати дядька, мовляв, хлопець ще малий і ляпнув що-небудь. Дядько образився і подумав, що це батьки налаштували хлопця проти нього. Та коли розгніваний дядько побіг додому, батько не сварив сина.

Засинаючи, Михайлик знову чув, як батьки сперечалися про переїзд. Прокинувся хлопчик рано, його розбудив батько і питав, чи не знає, де мама. Хлопчик налякався, а коли батько пішов на пошуки, і собі вийшов з хати. Було ще дуже рано, Обмінна лежала на мураві, у кутку садочка щось зашелестіло, і Михайлик побачив маму. Віно підходила до дерев, до соняшника і наче прощалася. Заспокоєний, Михайлик пішов досипляти.

Зранку до них прийшла Люба. В руках вона тримала зеленкуватий глечик з суницями. Дівчинка сказала батькам, що прийшла не до Михайлика, а саме до них, щоб просити не їхати аж туди, де зовсім немає лісів. А потім простягла глечик з суницями і сказала, що принесла їм, бо ж у тих краях суниць не буде. Мати схлипнула, батько закліпав, а потім сказав, що доведеться послухати дітей і нікуди не їхати.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Цієї ночі Михайлик в усіх снах плив на човні. Ще не розтуляючи очей, він відчував затишок хатини, чув мамин і батьків голос. Потім хлопчик піднявся і почав зазирати у вікно. Він побачив дядечка Володимира, який ворогував з їхніми курми і дядьком Миколою. І за що б? Коли навесні мати підсипала квочку, в них гостював дядько Микола. Він дізнався від Ганни, що з кругленьких яєць вилуплюються курки, а з довгоносих – півні. І, напевне, щоб перевірити мамині слова, чоловік одразу ж подався до дядька Володимира та й по секрету нараїв йому підсипати квочку лише довгоносими яйцями, бо, мовляв, з них виходять самі курочки. Дядько Володимир і тітка Марійка послушалися лукавого поради, і вивелось у них з 20 крашанок аж 19 півнів і 1 курочка. Ох, і лютував тоді дядько Володимир, та він гнівався майже на всіх у селі і був дуже скупий...

Михайлик поїхав на Обмінній в ліс і, назбиравши грибів, вирішив відвідати Любу. Він не знайшов її ні в курені, ні на пасіці, а коли прислухався у лісі до борсукової нори, там його знайшла сама дівчинка. Вона дуже зраділа, що приїхав Михайлик і що його сім'я нікуди не їде. Дівчинка похвалилася, що вчора у її тітки Василини був аж з Вінниці якийсь головний над співаками. Він привіз тітці ноти, а ще послухав, як співає тітка з Любою, і похвалив дівчинку, сказавши, що вона "голос". А тато пообіцяв Любі купити нові чобітки, щоб ходила до школи.

Дівчинка мала у торбині липовий цвіт, який хотіла здати на ліки і заробити собі на зошити. Діти зібралися йти нарвати ще, але раптом побачили дядька Сергія з берданкою. Зав'язалася розмова, і коли діти розповіли, що вчаться разом, дядько сказав, що тепер усі хочуть бути грамотіями, а свині хто має пасти. Дядько Сергій був братом Михайликової мами, але ненавидів Панаса. Потім дядько Сергій сказав, що все одно вб'є борсука, коли той нагуляє жир, а зараз шукає кізочку або зайця.

Друзі пішли до липи аж біля яру, щоб нарвати ще цвіту. Та скоро почало гриміти і збиратися на дощ. На землю стіною обвалилася злива. Люба знала у лісі велике дупло, тож діти вирішили заховатися туди. Вони сполохано металися між громами і блискавками, а дощ їх прав і виполіскував. У дуплі було темно і майже сухо. Раптом Люба згадала про куріпку, яку трішки приручила, і її діток, які тільки вивелись, тому зовсім безпорадні. Вода могла потопити усіх.

Після закінчення дощу друзі побігли на узлісся і почали визбирувати маленьких пташенят, що погубилися у траві. Діти знайшли аж семеро малят куріпки, а згодом з'явилася куріпка з кількома пташенятами. Люба випустила усіх пташенят, а Михайлик відчув радість від того, що вони врятували їх.

Михайлик і Люба уже йшли до Обмінної, коли перед ними проскочила кізочка. Михайлик навіть помітив її велике перелякане око. І в цей час гримнув постріл. Кізочка повалилася на землю. З її ока потекла сльоза, а з невеликого вим'я сочилось молоко і

гусло на траві – кізочка була матір'ю. Вбив кізочку дядько Сергій, і Люба погрозила йому, що розповість усе дядьку Себастьяну. Дядько Сергій спочатку розізлився, а потім почав пропонувати Любі карбованець, бо знав, що їй потрібні зошити. Дівчинка жбурнула гроші у траву, а дядько кинувся шукати.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Літній вечір, у дрімоті сивіє вітряк, навколо рясніють поля, а над ними з'явився молодик. В житах заблудилась дорога, нею їдуть на стависько Михайлик з татом. Біля вітряка вони зустріли вдову Одарку, яка ходила дивитись на своє жито. Михайлик з татом своє жито збиралися жати завтра, і хлопчик хвилювався, чи вийде у нього, бо це ж він уперше буде женцем. Вдова побажала Михайликові бути гарним женцем, і косарем, і орачем, і сіячем, а сама зітхала, бо в неї війна забрала косаря і орача. Під час усієї розмови перепілка наче повторювала: "Спать підем, спать підем...", а тітка Одарка жаліла пташину, бо де ж вона подіється, коли завтра з'являться жінці.

Батько з сином опинилися на скошених луках, де темніли стіжки сіна. Тут уже на далеку пісню перепела обізався деркач. Ось і їхня сіножать; вона тулилася до річечки, за якою починалися луги сусіднього села. Батько постелив спати Михайликові під стіжком, покривши трохи сіна киреєю, тією самою, в якій носив босого сина до школи. Та хлопчик не хотів спати і пішов разом з батьком до діда Корнія, що недалеко від них варив куліш. Дід називав хлопця Пшеничним і питав, чи він вміє жати. Тато говорив, що в нього син не ледащо. Дід пожалівся, що йому серп став уже заважким, випадає з руки. Він подивився на свої шрами на руці, що були стягнуті на живу нитку. Старому було 75 років, але він говорив, що його мати до 94 років жала.

Дізнавшись, що дід Корній був на війні, Михайлик почав просити розповісти щось. Коли дід, тато і Михайлик повечеряли кулішем, хлопчик нарешті почув цікаву історію. Дідів син верховодив у партизанів, його ловили, а діда тягали то по зборнях, то по буцегарнях. А як стояли тут денікінці, син прислав до діда посланця із лісу і просив, щоб дід привіз у ліси заховану зброю. Дідо не знав, як же через денікінців переправити зброю, а посланець сказав, що можна в труні (дід тримав її у коморі на всякий випадок). Чоловіки поклали вночі зброю у труну та й поїхали. Посланець плакав, наче й справді когось поховав. І коли їх спинили денікінці, то й повірили у сльози того чоловіка. Згодом дід спитав посланця, як той навчився так вправно плакати, а чоловік відповів, що ще з дитинства мав очі на мокрому місці. Дід спитав: "Чого ж ти, плаксивцю, у партизани пішов?", а той відповів: "Бо я люблю, коли сонце визбирує росу, але не люблю, коли земля визбирує сльози. От як, діду!" Звали того чоловіка Себастьяном. Михайлик відразу зрозумів, що йдеться про дядька Себастьяна з їхнього села. Доставивши зброю і погломонівши з сином, дід зібрався повертатися додому, але труну він теж прихопив. А щоб денікінці не запідозрили його, в'їхав у село іншою дорогою. Та все одно його спіймали і почали рубати, а потім вкинули в домовину, ще й

віком накрили. От воли й привезли діда самого додому. Уся родина думала, що він уже мертвий, але коли дід почув жалісну пісню "Та забіліли сніги...", то промовив до всіх: "Я ж думав, що мені янголи співають, а це ви, трясця вашій матері, уже й напиться на дурничку встигли". Одна тільки стара заплакала, а всі, як навіжені, почали реготати, радіти і навіть чарку піднесли, і закуску теж. Поклали діда під грушею, накрили двома кожухами, та й почав він вилежуватися. Зараз дідів син у Харкові в начальстві ходить, дід збирається до нього в гості, бо має вже й онука...

Зранку тато розбудив Михайлика і вони поїхали жати. Мама теж рано з'явилася в полі, і вісі троє взялися за роботу. Батьки радили синові, як краще жати, а він тішився, що його перший сніп поставлять на Святвечір на покуті. Коли хлопець нажав 9 снопів, то геть втомився. І тоді батько відправив його по воду до кринички в долині. Там Михайлик трохи відпочив у прохолоді, думаючи, чи спроста, чи неспроста послав його тато на долинку? Напевне, таки пожалів. Того дня хлопець почував себе славно, бо став женцем.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Літо збігло, як день, і прийшов вересень. Коли від школи почав доноситися дзвін, босоноге школярство зраділо і почало збиратися вчитися. Зранку того дня Михайлик зустрів дядька Миколу і спитав, чому той не купує лошат. Хлопець знав, що в чоловіка немає грошей, але дядько відповів, що ніяк не може у в самісіньку точку підібрати масть. Того ж ранку хлопець зібрав у торбу своє школярське добро і почав збиратися до школи. Мати і батько пишалися ним, говорили, що виріс. Чуб у хлопця почорнів за літо, і він жалів, що його більше не називатимуть Пшеничним. Мама приготувала квіти для вчительки, а батько подарував йому блаватну шапочку із справжнісінького сукна. Він говорив, що це австрійський картуз, який залишився од війни. Михайлику не дуже подобалася шапка. Коли він вийшов з дому, то впакував у неї букет для вчительки.

Дорогою до школи хлопець зустрів свою вчительку Настю Василівну і подарував їй квіти. Дізнавшись, що хлопець ціле літо допомагав батькам і навіть жито жав, вчителька похвалила його.

Біля школи Михайлик зустрів своїх друзів та однокласників. Пропечені за літо школярі гомоніли, сміялися, бешкетували. В'їдливий Улян почав насміхатися з Михайликової шапки, мовляв, з тієї австрійської торби добре було б годувати коня. Та Михайлик не дав себе образити і сказав, що дійсно годує з неї Обмінну ще й показав кілька листочків і пелюстків од квітів.

До школи завітав дядько Себастьян і приніс два ящики з олівцями і ручками для учнів. У Михайлика олівець був прив'язаний на мотузочці до шиї, бо в ті часи олівець був справжнім багатством для дитини. Дядько Себастьян розірвав той мотузочок і вивільнив од нього шию і олівець, а потім сказав: "...Ніщо не повинно гнути людину чи висіти в неї на шиї: ні ярмо, ні ланцюг, ні хрест, ні навіть олівець! Зрозумів?" Він

подарував хлопцеві олівця і дав почитати книжку з політграмоти.

У шкільному коридорі Михайлика зустріла Люба. Дівчинка мала нові сережки і пишалася ними. Вона поділилася з Михайликом зошитами, які купила на гроші за липовий цвіт. Завтра після школи друзі вирішили йти по гриби, бо Люба знала грибне місце.

Наступного ранку Люба у святковому одязі прибігла до Михайлика і сказала, що не піде сьогодні ні до школи, ні по гриби, бо їде зі своєю тіткою на кілька днів до Вінниці на прослуховування.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Була уже зима, дні стояли куці, мов заячий хвіст. Михайлику все одно було весело, а особливо тоді, як йшов на ковзанку. Надворі хлопець зустрічав стару качку з перебитим крилом, яка любила, щоб із нею щось гомоніли про життя. А коли Михайлик грався з Рябком і впав у кучугуру, тітка Марійка, жінка дядька Володимира, докоряла хлопцеві за те, що глумиться над своєю одежиною, качаючись в снігу. Михайлик пояснив, що сніг надає одержинці чистоту й приємний блиск. Тітка знову дорікнула, що він нічого не знає, крім писати-читати. Вона вважала, що наука для бідних – це чужа худоба і свій батіг. Та коли хлопець сказав, що знає про політграмоту, тітка Марійка замовкла, бо не знала, що це таке. Вона хотіла розпитати, але Михайлик швидко зник.

На вулиці хлопчик почув дзеленчання машталірського дзвоника. Він оглянувся і побачив вітроногі лошата, яких нарешті купив дядько Микола. Чоловік сидів на санях, а біля нього сиділа його жінка, тітка Ликерія, і син Іван, Михайликів ровесник. Дядько запросив на сани і Михайлика. Тітка Ликерія почала жалітися, що через цих лошат вони залишилися без корови, але дядько на це не зважав. Сани мчали селом і от несподівано перевернулися. Усі полетіли в сніг, тітка Ликерія насварила чоловіка, образилася і пішла додому пішки. Після цього дядько Микола поважнів і довів Івана та Михайлика додому вже без вітерця.

Від дядькової оселі Михайлик побіг на ковзанку, але зустрів батька. Він попросив йти додому, бо треба змолоти гречки. Михайлик мусив сам їхати санками до вітряка, бо батько йшов на роботу – хотів заробити на корівчину.

Хлопчик запрягся у свої санчата та й повіз клунок з гречкою, бо скоро мав бути Свят-вечір і мама мала напекти гречаних млинців. Перед цим мама навчала його, що треба у млині привітатися з усіма, не бігати там, а борошно класти так, щоб гузир був зверху.

Дорогою до вітряка Михайлик зустрів кошлатобрового діда Данила, рідного брата бабусі. Дід також їхав на вітряк, тому підібрав хлопця. Ціле літо дід Данило жив на пасіці в лісах. Він мав дуже гарні, що плачуть на морозі, очі, лагідну посмішку і трохи скорботні уста. Був увесь чепурний та охайний.

Дід розповів хлопчику, що коли зима обриває з днів тепло, коли вони стають

найменшими і найхолоднішими, то коваль над ковалями – сам Сварог – у своїй кузні кує новорічне сонце. Потім кличе до себе велетня Коляду, який забирає сонце і їде з ним аж до самого неба. Доїде до неба, до нахололої сонячної оселі, підважить сани, а сонце скік з них у свою оселю, а з неї і вигляне до людей. От з цього дня і починається новий рік.

У млині було завізно. Поміж хліборобами дженджурився Юхрим Бабенко, який працював у волості податковим збірщиком (люди прозвали його волосним здирщиком), а тепер працював фінінспектором. На новій службі він ще більше запишався. Юхим уже хотів нам'яти Михайлику вухо, але хлопця захистив дядько Шевко, який минулого року був уповноваженим по розподілу садибних ділянок. Дядько Шевко охоче взявся за цю роботу і встановив собі за наділ садиби незаконну оплату: дві пляшки самогону, десять яєць і кусень сала. Правда, увечері він свій прибуток чесно пропивав із людьми, – нічого не приносив додому. І все б у нього було гаразд, якби одна тіточка, в якій не було шматка сала, не поскаржилась на нього дядьку Себастьяну. За Шевка взявся громадський суд. Коли на суді хтось запитав Шевка: "І ти, дрібносовісний, не міг нарізати бідній жінці город без сала?", він відповів: "А на чому б я тоді яечню пражив?". Це наївне оправдування привернуло всіх до бідного дядька Шевка, і його відпустили.

Мельник Іван теж добре поставився до Михайлика, але хлопець боявся, щоб чоловік не згадував про одну пригоду. Якось, ще меншим, Михайлик, як і всі діти з села, чіплявся до крила вітряка і кружляв. Коли він розкошував на крилі, хтось неждано віддер його од крила, а далі вліпив кілька ляпасів по тому місці, яке найбільше провинилося перед людьми. То був дядько Іван, він пояснив, що хлопець міг зірватися з крила і вбитися чи стати калікою. Мельник, незважаючи на чергу, змолв Михайликову гречку, хоч Юхрим Бабенко невдоволено забурчав.

Уже смеркало, коли Михайлик повертався в село. Він уявляв себе велетнем Колядою, а за ним поскрипував на санчатах не клунок, а сонце. Хлопчик й не помітив, як на санчата сіла Люба, яка саме йшла з хутора від своєї тітки Софії. Спочатку Михайлик віз Любу, а потім вони їхали згори разом. Діти каталися, поки не зійшов місяць. Та ось Люба першою почула з поля голос діда Данила. Діти чимдуж помчали в село. Біля воріт Михайлика вже чекали і тато, і мама.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Михайлик намагався сховати від батькових очей свої чобітки, які уже дерлися. Чомусь згризені на ковзанці підківки найбільше дивували й гнівили батька, і він казав: "У тебе, шибенику, й залізо не заіржавіє". Того дня батько узяв чоботята в руки, а Михайлик не знав, що робити, щоб на нього не сварилися. Хлопчик надіявся, що хтось завітає до них у гості і покарання доведеться уникнути. Батько уже почав говорити, що Михайлику потрібно купувати тільки залізні чоботи, аж раптом надворі озвався Рябко. Тато вийшов надвір і незабаром повернувся зі своїм кремезним братом Яковом. Той

приніс дві зелені пляшки з пивом, що стало льодом, бо надворі був сильний мороз.

Талант діда Дем'яна найбільше успадкував дядько Яків – він був і ковалем, і слюсарем, і столяром, і стельмахом, і токарем. Жодна путяща залізяка, що потрапляла в село, не минала його рук. У війну він добрався і до снарядів – вибирав з них начинку, а з сталі варив лемеші. На такому ділі його спіткало лихо: один снаряд розірвався, розвалив кузню, відчикрижив і кудись позадівав чотири пальці з лівої руки майстра. Ох і шкодував за ними дядько. Відтоді дядько Яків химерував над снарядами не в кузні, а на городі.

Багато років тому, коли тато був ще парубком і працював у лісах князя Кочубея, дядько Яків позичив у нього на господарювання тридцять карбованців. Але тепер дядько засумнівався, чи варто йому повертати ці гроші. П'ять карбованців він приніс одразу по приїзді батька і сказав, що за царя були одні ціни, тепер – інші, натякаючи, що більше грошей не дасть.

Дядько Яків розповів, що сьогодні їздив лагодити новий млин аж у Літині і заробив добрі гроші, бо нікому до нього не вдавалося полагодити. За неповний день заробив аж десять карбованців сріблом. Ще й могорич поставили. Цих десять карбованців дядько віддав батькові. Також дядько покаявся, що забрав батькову катрагу і залишив рідного брата з однією клунею. Він пояснював це тим, що зараз такий час, що боїться за свою старість, того й вириваєш, і тиснеш кожну копійку, і ховаєшся з нею, наче злодій. Дядька Себастьяна, який жив тільки правдою, дядько Яків вважав чудилом.

Срібло дядька Якова не принесло Михайликові радості, бо тато й мама вирішили, що тепер, якщо знайдеться покупець на Обмінну, можна буде купити корівку.

Погано спалося хлопцю цієї ночі, до нього увесь час наближалися великі темно-сині очі Обмінної, озивалося її занепокоєне іржання.

Удосвіта Михайлик прощався з конякою. Усі зібралися на ярмарок з дядьком Трохимом, який мав допомогти продати Обмінну. Він радив підпоїти коняку горілкою, щоб був блиск у очах, який молодить коня. Того дня на ярмарок йшов і дядько Володимир, він тягнув на продаж корову.

На ярмарку було багато людей і багато товару. На худоб'ячій торговиці Обмінна не привернула уваги покупців. Прив'язана до саней дядька Трохима, вона, похнюпившись, перетирала сіно і, очевидно, думала про людську невдячність. Дядько Трохим та дядько Микола допомогли принадити покупців до корови дядька Володимира. А коли мама і тато відійшли кудись, а Михайлик лишився біля коняки сам, підійшов покупець. То був цибатий, у високій шапці селянин. Він спитав, чи коняка ще жива. Михайлик сердито зиркнув на просмішника й одвернувся. А покупець погладив коняку, провів рукою по її голові, і – диво – Обмінна не вишкірилась, а стиха заіржала. Михайлик почав радити чоловіку не купувати Обмінну, бо вона стара, трохи кривоклуба, кусає і хвищається, а швидко поїхати на ній неможливо. Повернулися батьки й дядько Трохим, Михайлик одразу ж притих. Купець розповів батькам усе, що говорив Михайлик, і хлопчик уже налякався, але потім виявилося, що цей селянин – колишній власник Обмінної. Продав її колись за 10 карбованців, а тепер дає за неї 9. Чоловіки вдарили по руках, а згодом

купець спитав Михайлика, навіщо ж він так говорив про коняку. Михайлик відповів, що батько вчив його говорити тільки правду. "Усюди, але не на ярмарку!" – заграв очима батько. Хлопчик попросився з Обмінною і попросив дядька не бити її, бо вона стара і спрацьована.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

У ті тяжкі часи люди не могли дозволити собі фабричних тканин, тому працювали за саморобним ткацьким верстатом. Михайлик не дуже любляв роботу біля терниці, бительниці, прядіння, снування, зоління, але дуже любив, як ткалося і вибілювалося полотно. Рано-вранці господині із полотном на плечі приходили до ріки, входили у воду, вибираючи таке місце, щоб низ полотна лежав на воді – на латачі, на траві і м'яті, а верх насновувався променем.

У ті полотняні часи в Михайликовому селі пішла мода на галіфе, і так вона пішла, що, мов лихоманка, охопила всіх чоловіків. І яких тільки тоді не було галіфе: і круглих, як півбубона, і напівкруглих, і тих, що починалися вигином, а закінчувалися дужкою, і таких, мов перевернута голова бика, і зовсім ріжкастих. А дівчата придумали галіфе на рукавах сорочок.

Михайлик теж канючив, щоб мама пошила йому галіфе. Згодом хлопець змирився, що розживеться на галіфе, коли матиме в руках своє ремесло і копійку. І раптом таке свято перед самим Різдвом! Хлопець прокинувся і побачив на скрині галіфе не просто з полотна, а до синього блиску нафарбоване бузиновим соком. Таке галіфе здалеку може зійти і за крамне! А чорні поворозки на ньому – із справжнісінької "чортової шкіри", що навіть дорослим іде на святешні штани.

Хлопець пішов у галіфе до школи, і там усі звернули увагу на його обновку, навіть вчителька. А сторож назвав Михайлика кавалером, що йому дуже не сподобалося. Зате Люба аж охнула, коли побачила Михайликову обновку.

Після школи, вибравши слухну хвилинку, Михайлик тайкома од батьків чкурнув на ковзанку. Ідучи селом, він метляв незастебнутою свитинкою, щоб усі бачили його галіфе. Обновку помічали люди, дивувались, казали, що вона дуже личить навіть такому отрясі, як він.

Лід після відлиги був чистий, під ним виднілися затоплені верболози і трави. Люба теж прибігла кататися. Сьогодні вона була дуже гарна в новенькій спідничці, сачку і великій терновій хустці. Дівчинка так вдягнулася, бо заходив святвечір. Друзі пішли кататися до тієї Ведмежої долини, де побіля містка самотів хутірець-однохатка і де колись хлопець з дідом знаходили в'юнячі й карасині місця...

Михайлик зупинився на круглику отого плеса, де з дідом спіймали найбільшого щупака. Тут лід був такий тоненький, що чулося, як під ним стиха жебоніла і пересварювалась із берегом вода. Хлопчик почав вчити Любу кататися, а потім забрав у неї ковзани, присвиснув і, хизуючись, помчав, як хотілось: з такими викрутасами та

обертасами, що аж навколо затанцювали верболози і верби. І раптом хлопець провалився у воду. На щастя, його руки зависли на льоду. Хлопець в одну мить вилетів з річки і опинився на березі біля верби. Весь одяг і чоботи були мокрі. Перелякана Люба наказала вилити воду з чобіт, а потім діти побігли у село. Та Михайлик боявся йти додому, і Люба запропонувала йти до неї додому.

Батько дівчинки був у лісі, а мама, тітка Оляна, відразу заходилася біля хлопця. Вона скинула з нього свитинку, чоботи, сорочку і відправила на піч, де сиділа маленька дитина. Коли Михайлик скинув своє пожалюгідніле галіфе, тітка Оляна жажнулася, бо ноги були темні, аж чорні. "От що робить з людиною мороз", – подумав Михайлик. Тітка вважала, що ноги задубіли, та коли провела по них рушником, з-під полотна на ногах з'явилися білі смуги. Тітка розсміялася, бо то з галіфе облізла бузина!

Коли Михайлик був у Люби, до хати завітав дядько Сергій. Він просив продати йому куріпку, яку Люба тримала в хаті. Та дівчинка і її мама знали, що чоловік хоче з'їсти куріпку.

Відігрівши і висушивши одяг хлопця, тітка Оляна ще й нагодувала Михайлика пісним борщем. Весь час вона повторювала йому, щоб не журився, і від цього хлопцеві було смішно.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Михайлик радів, що про його пригоду на льоді не дізналися мама з татом, хоч його галіфе трошки посвітліло. Того ж дня, заклопотана і варінням, і мастінням, і прибиранням перед Святвечором, мати ткнула батькові й синові шапки в руки, очима показала спочатку на коцюбу, а потім на двері й витурила їх із хати.

Батько з Михайликом пішли рубати дрова. Хлопець дуже здивувався, коли виявилось, що батько знає про пригоду на льоді. Він радів синові шануватися, бо що робитимуть без нього.

Коли з'явилася вечірня зірка, мати покликала батька і Михайлика до хати. Хоч убога була їхня хатина, та в цей вечір і вона покращала, побагатшала. Її бідність скрасили і вишиті рушники, і кетяги калини, і запашне сіно на покуті, й свят-вечірній стіл, на якому були три хлібини, грудка солі, стос гречаних млинців, різні пісні страви. Батько вийшов з хати і почав кликати мороза їсти кутю. Потім кликав сірого вовка, чорні бурі та злі вітри. Тоді тато навстіж відчинив ворота: а може, приб'ється яка добра людина з дороги, то й погріє душу теплою стравою. І тільки після цього всі сіли вечеряти.

Згодом на вулиці обізвалися колядники. Михайлик вибіг надвір і побачив, що колядники підійшли до хати тітки Одарки – звіздоноша, "береза" й міхоноша попереду, а "коза" й "дід" у страшній машкарі позаду. Тітці колядували колядку про вдову.

Пізніше Михайлик поніс вечерю до дядька Себастьяна. Чоловік уже чекав його, виглядав на подвір'ї. Він теж уже знав, що Михайлик звалився на льоду. У хаті дядька

Себастьяна Михайлик побачив дядька Стратона, музику Федоренка, кобзаря Левка. Батько Себастьяна, старий сивий дід у білому одязі, уже збирався йти. Він дорікав синові, який не старався розбагатіти, не згодився на службу в самій Вінниці, а зостався в селі в одній кавалерійській шинелі та й досі по всіх лісах гасає за бандитами.

Згодом кобзар Левко грав і співав, а потім заплакав. Усі кинулися до нього, а кобзар сказав, що жаліє за своїм голосом, бо оце зараз не вивів його вгору та й зажурився, наче когось поховав. Батько дядька Себастьяна попросив сина заспівати про ті василечки, що сходять на горі, і про той барвінок, що послався під горою. І знову дядько Себастьян повів мелодію своїм могутнім баритоном, а горою пішов тенор Федоренка, до них приєднався підголосок дядька Стратона.

Незабаром в оселю увійшов старий гончар Демко Петрович. Однією рукою він притримував мішок, а в другій держав свій прославлений батіг, видовбане пужално якого було сопількою. У мішку обізвалися гончарські скарби. Гончар жалівся, що образили його працю, тому й прийшов. Він витягнув з мішка кахлину. Всі побачили на полив'яній кахлі, як з очерету злетіла качка в зелений світанок. Чоловіки похвалили роботу, а гончар розповів, що оці його цяцьки побачив Юхрим і обклав їх таким податком, що треба покидати свою забавку. А Юхим же його своячок. Почувши це, дядько Себастьян почав збиратися. Чоловіки почали пиняти його, бо ж сьогодні Святий вечір, але Себастьян вийшов надвір, вивів коня і рушив.

Від ставу, почувся тупіт копит. Швидко повернувся дядько Себастьян. Перед ним, поперек коня, лежав Юхрим Бабенко. Дядько Себастьян скочив на землю і, не церемонячись, потягнув за собою Юхрима. Той упав на сніг, застогнав, підвівся, а голова комнезаму наказав йому йти до хати.

В оселі дядько Себастьян став насупроти Юхрима і почав сварити за знущання над гончарем. Юхрим сказав, що вироби гончара підозрілі, бо що тепер вартніше: якісь красиві, але нікому не потрібні качки, коники чи звичайні горшки, що йдуть на потреби трудящих. Тому хай гончар не кидається у фантазії, а ліпить горшки і макітри. Дядько Себастьян вхопив батога, але раптом до хати влетіла Юхримова жінка. Вона почала просити не вбивати її чоловіка, а коли дізналася, що Юхрим лише отримає прочуханку, попросила вибити його і за неї, адже натерпілася від чоловіка.

Дядько Себастьян відвів руку з батогом, а Юхрим, вивалюючи плечем і лобом двері, вилетів з хати. Та в сінях його зупинив Василь Іванович – голова політвиконкому. Юхрим почав жалітися, що його ображає Себастьян, який замість захищати державний сектор, захищає індивідуальний.

Голова повітвиконкому і Юхрим ввійшли у хату. Юхрим відразу почав жалітися, що його хотіли побити батогом, за те, що він просто встановлює державні податки. Василю Івановичу показали вироби гончара. Ось у руці Демка з'явився лупатий, з коржастими щоками чорт. Себастьянів батько зі сміхом зауважив, що чорт дуже схожий на Юхрима. Василь Іванович відмахнувся від погроз Юхрима і прикипів до кахлини з качкою. Він довго-довго розглядав вироби старого майстра, потім щось згадав, нахмурився, а потім сказав Юхриму, що від сьогодні знати його не хоче, бо той ображає і применшує людей.

Голова політвиконкому почаркувався з гончарем. Тітка Христина, жінка Юхрима, залишилася з чоловіками і жалілася на свого чоловіка.

Вже потім село дізналося, що Юхрим після розмови з головою повітвиконкому метнувся із доносом і скаргою аж у Вінницю. І там вразив, здивував і розжалобив працівників губфінвідділу своїм коронним, звідкись поцупленим реченням, що він, дбаючи про державний карбованець, навіть з-під гадюки витягав копійку. Справа закінчилась соломонівим рішенням: з Демка Петровича зняли податю, а Юхрима забрали працювати в округу...

Василь Іванович помітив Михайлика і, дізнавшись, що хлопчик любить читати, порекомендував при нагоді заскочити у Майдан-Трепівський – там тепер найкраща бібліотека. Чоловік написав для Михайлика рекомендацію і віддав йому.

Згодом під вікном заспівали колядники. Михайлик залишився ночувати у дядька Себастьяна. Його розбудили скрип дверей, гупання чиїхось чобіт і чудернацький сміх. До дядька Себастьяна прийшов міліціонер, до якого прилипло дивовижне прізвисько – Хвірточка. Він привів з собою жінку – тітку Марину. Міліціонер розповів, що в Якова у кузні побачив кулемет і дізнався, що зброю коваль дістав від тітки Марини, а вже у неї вдома було знайдено ще чотири кулемети і п'ять німецьких і австрійських рушниць.

Дядько Себастьян почав розпитувати тітку Марину про зброю і дізнався, що її покійний чоловік після смерті сина почав красти, де міг, оружје. Думка йому, старому, така прийшла в голову: коли розікрасти рушниці, кулемети та іншу погань, що стріляє, то не буде чим воювати і менше зів'яне людей на війні. От і крав чоловік, що міг, крав і в німців, і в денікінців, і в петлюрівців. На цьому ділі попався та й пішов спати в могилу. Хвірточка хотів приписати тітку Марину до бандитів, та дядько Себастьян виправдав жінку.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

У четвертому класі Михайлик написав п'єсу. Уся школа підсміювалася, тому хлопець ховав на перерві свої зошити у кишеню. Хлопчик ходив вечорами до хати-читальні, що відкрилася місяців зо два тому. Там він перечитував усі п'єси, які були. Учора Михайлик здав свою третю п'єсу вчительці Насті Василівні.

Коли Михайлик лежав вдома на печі, до них завітав дядько Микола. Тато саме підсміювався з сина, говорячи, що у них на печі вилежується увесь тіятр, а вчителька казала, що їхній халамидник писателем стає. Неймовірні сподівання, неймовірні надії залетіли у душу хлопця.

Дядько Микола запропонував Михайликовому батькові їхати у Щедрову, де можна роздобути під кригою свіженької риби. Михайлик теж впросився їхати, хоч його попередили, що цілий день потрібно буде мерзнути на морозі.

У хату зайшов дядько Себастьян. Цього разу він прийшов з важливою справою – просив Михайликового батька стати лісником, бо люди нещадно вирубують дерева, а

лісники ж з лісництва примирилися з лісокрадством і тільки дудлять самогон. Спочатку Панас відмовлявся від цієї роботи, бо йому було соромно за своїх усіх родичів. Які розкрадали дерево, а потім він погодився і пообіцяв, що одразу ж вивезе до сільради все вирубане своїми родичами, а почне з брата Якова, який обклався деревом, наче муром.

Дядько Себастьян запросив Михайлика їхати завтра в Майдан-Трепівський. Хлопчик зрадів, що стільки щастя обвалилося на нього: він міг їхати і в Щедрову, і в Майдан–Трепівський. Михайлик вибрав поїздку з дядьком Себастьяном, бо мріяв потрапити у бібліотеку.

Ще вдосвіта мама наварила великих гречаних вареників, начинених грушамидичками, тертою квасолею, маком і калиною. Михайлик вкинув три вареники у торбину, вислухав усі мамині застереження на дорогу й швиденько пометляв до дядька Себастьяна. Покуштувавши вареників, хлопчик з дядьком рушили саньми.

Біля сусіднього села, де жив дід Корній, дядько показав хлопчикові молодий гай, де росло багато калини. Прибиті морозом кетяги виглядали дуже гарно. Дядько розповів легенду, що колись і тут були несходимі болота. А коли одного разу ординці напали на село, сюди кинулось утікати весілля і всі дівчата, що були на ньому. Дівчата потопилися у твані, а згодом на цьому місці й виріс калиновий гай.

У гаї дядько з хлопчиком побачили якогось чоловіка, який ламав калину. Чоловік розповів, що продає калину в місті. Городські мають дурні гроші – навіть калину купують, любуються нею, наче зроду не бачили. Дядько Себастьян пригрозив чоловікові, щоб не калічив дерев, а зачищав, там де зламав. Налякавшись "начальства", чоловік пообіцяв усе зачистити.

У Майдані-Трепівському хлопчик з дядьком приїхали на шкільне подвір'я, де стояла велика двоповерхова школа. У бібліотеці їх зустрів вчитель Дмитро Онисимович. Михайлику було дозволено вибрати дві книги, і хлопчик вибрав найтовстіші: п'єси Шекспіра і твори Маміна-Сибіряка. Дядько Себастьян теж вибрав собі книги. Дмитро Онисимович на прощання запросив Михайлика після закінчення школи приїжджати вчитися сюди.

Дорогою додому Михайлик читав книги прямо на санках. Був саме щедрий вечір, у рідному селі Михайлик почув щедрівку:

*Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір.
Біля ставу співали самі дівчата:
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка...*

Хлопчик впізнав Любин голос. Вона прибігла до саней і пригостила Михайлика та дядька Себастьяна пиріжками, які защедрувала. Люба розповіла, що Михайликів тато і дядько Микола уже повернулися і привезли кілька щук і цілісіньку торбу в'юнів.

Тим часом їх наздогнали легенькі санчата, на передку яких сиділа Мар'яна з

хлопчиком-немовлям і чоловіком, який головував у сусідньому селі. Михайлик впізнав Мар'яну, вони почали розмовляти. Мар'яна з сім'єю саме їхала до Михайлика на щедрий вечір, запросили і дядька Себастьяна. І знову заспівали санки, заагукало біля грудей матері дитя. А над усіма мерехтіли зорі, поруч озивалися голоси щедрівників:

*Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір...*

І хороше, і дивно, і радісно стало малому Михайлику в цьому світі, де є зорі, і добрі люди, і тихі вогники, і щедрі вечори...

*Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу*